

OPROEP

Het Historisch Documentatiecentrum van de VU werkt aan een boek over de geschiedenis van de herdenkingsplaquette voor haar gevallen in de Tweede Wereldoorlog. Daarin wil het elke naam op deze plaat gedenken door de persoonlijke levensgeschiedenis te beschrijven en ook hoe sindsdien met de nagedachtenis is omgegaan. Ieder die informatie heeft met betrekking tot deze namen wordt verzocht contact op te nemen met prof. dr. George Harinck, directeur van het Documentatiecentrum: g.harinck@vu.nl of 020 – 598 5273.

COLOFON

© 2014 Vrije Universiteit. Teksten: George Harinck (Directeur van het Historisch Documentatiecentrum van de VU) en Ab Flipse (Universiteitshistoricus VU). Samenstelling: Joël Friso (Programmamaker VU).

Ter gedachtenis aan de leden van de Civitas Academica die **VRIJ VAN TIRANNIE** en hebben **EN DICTATUUR**

C. ABRAHAM
D.J.B. ALLAART
H.A. VAN ANDEL
G.P. VAN ARKEL
A. BAKKER
S.J.P. BAKKER
G. BERGSHOEFF
C.P. BOODT
M.H. BOUKEMA
D.N. BREUKELAAR
C. CHARDON
A.H. COLIJN
H. COLIJN
P. COLIJN
R.J. DAM
R. DOUMA
A.H. DOUWES
L. VAN DUUREN
L.C. DIJKMAN
G.I.G. DIJKSTERHUIS
H. DIJKSTRA
G.F.C. VAN DEN ENDE
H. ENGEL
F.N. ERDTSIECK
B.J. ESSER
N.J.A. VAN EXEL
T. FEDWERDA

G. GIZEL
J.C.F. HEINSIUS
J.B. HIEGENTLICH
E.W. HISSINK
A.J. VAN DEN HOEK
E. HUISMANS
H. DE JONG
H. DE JONG
H.R. DE JONG
J.C. VAN KERKHOF
A.F. KEUCHENIUS
A. KLAASSE
B. KLOOSTERHUIS
J. DE KONING
M.A. VAN KONIJNENBURG
Th. KRÜGER
L. KRUIT
R.H. KUIPERS
Th. KUIPERS
C.L. VAN LEEUWEN
E.A. LEGERMAN
O.E.G. VAN LIMBURG STIRUM
S.O. LOS
J.T. MEESTERS
M.F. VAN DER MEULEN
J.W. MOBACH
G.H. DE NEEF

A.F.J. PIERON
P. POSTEMA
S. POSTMA
N.S. RAMBONNET
A. RINGNALDA
R. RIPHAGEN
M. RITZEMA
V.H. RUTGERS
G. RUYS
W.K. DE RUYTER
W. SCHMIDT
B.M. SCHUURMAN
K. SIETSMA
A. SJAKES
J. VAN DER SLIKKE
P.H. SLUITER
A.L. SNOEK
V.J.M. SWANE
N.A. TEBBENHOFF
RIJNENBERG
L. TOUWEN
J.W. TUNDERMAN
S.L. VAN DER VEGTE
H. VELDMAN
C.B. VERGOUWEN
G.M. VISSER
P. VAN WEEREN
E.M. WIERDA
J. VAN DER WOUDE
J. WESTRA

VRIJE
UNIVERSITEIT
AMSTERDAM

IS VERDER KIJKEN

Den vaderlant ghetrouwe Blijf ick tot inden doot

“HET HERDENKEN VAN HET VERZET AAN DE VRIJE UNIVERSITEIT TUSSEN 1940 EN 1945 TEGEN DE DUITSE BEZETTING BLIJFT ZEER ACTUEEL. NIET ALLEEN HET HELDHAFTIG VERZET MAAR OOK DE WORSTELING VAN SOMMIGEN OM TEGEN DE MACHT OP TE STAAN, KAN ONZE GEDACHTEVORMING OVER DISCRIMINATIE EN ONDERDRUKKING HELPEN. DEBAT EN VERSCHIL VAN MENING STOND ABRAHAM KUYPER BIJ OPRICHTING VAN DE VRIJE UNIVERSITEIT VOOR OGEN. IN DE OORLOGSJAREN KREEG DIT VRIJE KARAKTER VAN DE VRIJE UNIVERSITEIT ER EEN NIEUWE DIMENSIE BIJ.”

Jaap Winter, Voorzitter College van Bestuur Vrije Universiteit

VRIJ VAN TIRANNIE EN DICTATUUR

Sinds haar stichting heeft de Vrije Universiteit haar vrijheid gekoesterd en verdedigd. In zijn inwijdingsrede *Soevereiniteit in eigen kring* van 20 oktober 1880 betoogde VU-stichter Abraham Kuiper dat de universiteit *vrij* moest zijn, *vrij* van ‘onnatuurlijke banden’. Die vrijheid was niet vanzelfsprekend, maar werd bedreigd, door het kwaad, evengoed als door de inmenging van andere maatschappelijke ‘kringen’, betoogde Kuiper.

Zestig jaar later werd het vrije karakter van de VU bedreigd op een manier die weinigen voor mogelijk hadden gehouden. De Duitse bezetter probeerde in de loop van de oorlog greep te krijgen op het Hoger Onderwijs in Nederland. Hoewel de VU, anders dan de rijksuniversiteiten, niet rechtstreeks onder de overheid viel, werd ook de VU onderworpen aan steeds verdergaande maatregelen, intimidaties, razzia’s, en plundering. De bezettingsperiode vormt in de geschiedenis van de Vrije Universiteit een ingrijpende en tragische tijd.

Hoewel in de eerste maanden na de Duitse inval de VU zich, net als andere Nederlandse universiteiten, afwachtend opstelde en de colleges weer werden hervat, werd allengs duidelijk dat de

universiteiten niet om een principiële keuze heen konden. Waar een enkele VU-hoogleraar een weifelende houding had, of zelfs pleitte voor onderwerping aan het Duitse gezag, volgde de jurist V.H. Rutgers, rector magnificus tijdens de eerste twee bezettingsjaren, een duidelijke lijn van verzet. Op principiële en juridische gronden veroordeelde hij de bezetting en waar-schuwde voor het verwoestende karakter van de nazi-ideologie die de ‘geestelijke vrijheid’ bedreigde. Rutgers was actief in het gereformeerde verzet, gaf leiding aan de ondergrondse ARP en schreef in het illegale blad *Trouw*. Begin april 1944 zou hij, na een poging om per schip Engeland te bereiken, worden opgepakt en gevangen-gezet. Op 5 februari 1945 overleed hij in Duitse gevangenschap.

In de loop van de oorlog nam de repressie en bemoeizucht van Duitse zijde toe. In het voorjaar van 1943 werden studenten opgeroepen voor de ‘Arbeitseinsatz’ in Duitsland en verplicht om een zogenaamde loyaliteitsverklaring te tekenen. De VU-leiding besloot nu de universiteit te sluiten. Ondergronds ging het werk wel door. Studenten deden tentamen bij hoogleraren thuis, of schriftelijk. Ondertussen groeiden verschillende

VU-gebouwen, onder leiding van hoogleraren als de chemicus J. Coops, en de pedagoog J. Waterink, uit tot haarden van verzet, of plaatsen van onderduik. Coops moest uiteindelijk zelf onderduiken, maar zou worden gearresteerd en gevangengezet. In april 1945 werd hij, in zeer slechte gezondheid, door de Amerikanen bevrijd uit de beruchte strafgevangenis Remscheid-Lüttringhausen in Duitsland.

In de zomer 1943 werd de hoogleraar rechtswetenschap J. Oranje gekozen tot rector magnificus. Oranje was een principieel man; risico's schuwde hij niet. Zo trok hij in februari 1944 half Duitsland door om studenten die daar te werk waren gesteld te bemoedigen en hen aan te sporen te vluchten of sabotage te plegen. Na terugkeer in Nederland stelde hij samen met andere rectoren een protestbrief op om de erbarmelijke omstandigheden van de studenten in Duitsland onder de aandacht te brengen.

In mei 1945 werd de bevrijding gevierd en werden de doden herdacht. Oranje werd kort na de oorlog ernstig ziek. Zijn gezondheid was in de laatste twee jaren van de bezetting zwaar aangetast. Op 6 april 1946, op de leeftijd van 47 jaar, overleed hij. Zijn

naam prijkt op een aparte plaquette, onder de herdenkingsplaquette met de 90 namen. Op 19 september 1945 had Oranje het rectoraat overgedragen aan Coops. Bij die gelegenheid hield Oranje een rede, waarin hij terugblikte, de doden herdacht, en eerlijk reflecteerde op de houding van de VU tijdens de oorlog. De VU hoefde zich niet te schamen, maar er waren wel fouten gemaakt. Soms had men te lang gearzeld; ook VU-hoogleraren en -studenten hadden foute keuzes gemaakt; en in het algemeen was er onvoldoende samengewerkt tussen de Nederlandse universiteiten. Voor de toekomst moesten de universiteiten zich dan ook realiseren: 'Tegen onrecht van een overweldigder bestaat maar één middel: nooit toegeven doch aaneensluiten.'

De VU had tijdens de oorlog inspiratie geput uit haar idealen en beginselen. Vanaf haar stichting had de VU bijzonder gehecht aan haar vrijheid ten opzichte van de overheid en ze had dat zelfs in haar naam tot uitdrukking gebracht. In de periode 1940-45 kreeg deze vrijheid een pregnante nieuwe betekenis: vrij van tirannie en dictatuur.

Ab Flipse, Universiteitshistoricus VU

HERDENKINGS- PLAQUETTE 1940 - 1945

DIRECT NA DE BEVRIJDING IN MEI 1945 IS AAN DE VRIJE UNIVERSITEIT IN KAART GEBRACHT WIE UIT HAAR GEMEENSCHAP TIJDENS DE OORLOG WAREN OMGEKOMEN. DE SLACHTOFFERS VAN HET DUITSE GEWELD ZIJN IN HET JAAR DAT VOLGDE IN OFFICIËLE BIJEENKOMSTEN HERDACHT EN LATER ZIJN MEMORIALS GEPUBLICEERD IN HET BOEK 'DE VU IN OORLOGSTIJD (1946)'. MAAR EEN TASTBAARDER HERINNERING WERD GEWENST EN OOK EEN CONCRETE PLEK WAAR ZIJ HERDACHT KONDEN WORDEN.

Deze wens om een concrete plek waar de slachtoffers herdacht konden worden, werd gevoed door de na de oorlog opgang makende *civitas*-gedachte, de idee dat een universiteit in al haar geledingen een gemeenschap is met een eigen taak: het hoog houden van het geestelijke erfgoed van de samenleving en op basis daarvan de studenten vormen tot verantwoordelijke academici. Dit betekende een intensiever en gelijkwaardiger samenwerking tussen de universitaire geledingen en een bewustwording van de maatschappelijke verantwoordelijkheid van de universiteit.

Vergeleken bij andere universiteiten had die maatschappelijke verantwoordelijkheid aan de Vrije Universiteit van meet af aan een duidelijke vorm gekregen, maar gelijkwaardige samenwerking was ook daar nieuw. In 1948 werd er een begin mee gemaakt door naast de bestaande bestuursstructuur een *Civitas*raad in te stellen, waarin zowel hoogleraren als studenten en medewerkers vertegenwoordigd waren. Deze raad besloot in 1951 tot het vervaardigen van een herdenkingsplaquette voor de gevallen in de Tweede Wereldoorlog. In de geest van de *civitas*-gedachte werd besloten dat op deze plaat alle uit de VU-gemeenschap omgekomenen werden vermeld, dus inclusief de bestuurders en medewerkers en ook de slachtoffers van de Japanse bezetting van Nederlands-Indië. Het *civitas*-begrip impliceerde voorts dat alumni op de herdenkingsplaquette werden vermeld en tituluur achterwege bleef.

De herdenkingsplaquette is een bronsreliëf, vervaardigd door een Amsterdamse metaalgieterij. Een aparte plaquette is toegevoegd ter herinnering aan prof. mr. J. Oranje, de rector in het laatste oorlogsjaar die weliswaar niet tijdens de bezetting omkwam maar in april 1946 overleed. Hij bezocht ondergedoken studenten en ondernam in 1944 een gevaarlijke reis om de slechte omstandigheden in ogenschouw te nemen van VU-studenten en andere Nederlandse studenten die in Duitsland te werk waren gesteld.

De herdenkingsplaquette werd aangebracht in het gebouw van de Vrije Universiteit aan de Amsterdamse Keizersgracht en op 3 mei 1952 onthuld door de rector, prof. dr. D.H. Th. Vollenhoven. Met de verhuizing naar het huidige hoofgebouw van de universiteit is de herdenkingsplaquette aangebracht op een centrale plaats binnen de universitaire gemeenschap, tegenover de ingang van de aula.

De VU-gemeenschap heeft zich tijdens de Tweede Wereldoorlog vrijwel geheel principieel tegen de Duitse bezetting en nationaalsocialistische ideologie gekeerd. Deze besliste keuze is te verklaren uit de christelijke traditie waarin deze universiteit stond. De vormen van verzet en de mate waarin liepen uiteen en diezelfde variatie vertoont de wijze waarop de bezetter ruim 90 leden van de VU-gemeenschap van het leven heeft beroofd en onnoembaar leed bracht over deze gemeenschap en over hun geliefden.

Zo was er oud-theologiestudent **Rinze Douma**, die zich als predikant te Emmercompasuum krachtig uitsprak tegen het Duitse bewind en bij de verspreiding van de illegale bladen *Vrij Nederland* en *Trouw* betrokken raakte. Vanaf de zomer 1943 dook hij onder en wijdde zich fulltime aan het verzet en de organisatie ervan, hielp joodse en niet-joodse onderduikers en leidde soms nog kerkdiensten, waarin hij de christelijke plicht tot verzet en sabotage tegen nationaalsocialistische maatregelen beleed en opriep tot herbergzaamheid. Vervolgd omwille van de gerechtigheid eindigde zijn zwervend bestaan met zijn arrestatie in mei 1944. Geheime informatie liet hij niet los. Hij overleed aan vlektyfus in kamp Bergen-Belsen, enkele weken voor de bevrijding.

En zo was er juridisch hoogleraar **Victor Rutgers**, die vanaf 1933 het nationaal-socialisme bestreed waar hij maar de gelegenheid kreeg. Hij trotseerde als rector het Duitse beleid door in 1941 bij de (her)inschrijving van studenten geen onderscheid te maken tussen jood en niet-jood en omzeilde de arbeidsdienstplicht voor studenten. De verordening uit hetzelfde jaar om portretten van leden van het Oranjenhuis uit de universiteit te verwijderen, voerde Rutgers letterlijk uit: hij liet de lege portretlijsten hangen. Een riskante overtocht naar Londen om de Nederlandse regering te informeren over het verzet rondom de VU mislukte. De reeds tweemaal gevangen gehouden Rutgers werd weer gearresteerd en stierf in februari 1945 van uitputting in de gevangenis van Bochum.

De Duitse barbarij vergreep zich anders aan elk van de op de herdenkingsplaquette geëerde gevallen. Student **Jan Peppink**, bijvoorbeeld, verzette zich vanaf het eerste uur en werd in 1941 om zijn betrokkenheid bij *Vrij Nederland* gearresteerd, gemarteld tot krankzinnigheid en omgebracht; oud-student **Pieter Colijn**, actief in het Indische verzet, werd in 1943 door de Japanners onthoofd; VU-curator en Amsterdams predikant **Taeke Ferwerda** werd in 1944 koelbloedig vermoord, omdat in zijn kerkgebouw wapens gevonden waren (waarvan hij niets wist); en student **Theodoor Krüger**, die toevallig door Putten fietste op het moment van de beruchte razzia, werd zonder pardon opgepakt en bezweek in maart 1945 in kamp Neuengamme. Deze namen getuigen van een strijd voor vrijheid en recht en de VU betuigt met deze herdenkingsplaquette haar verbondenheid met hen en hun streven.

George Harinck, Directeur van het Historisch Documentatiecentrum van de VU